

КОВАЛЬЧУК СЕРГІЙ ОЛЕКСАНДРОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики Івано-
Франківського юридичного інституту, доктор юридичних наук, професор*

КРЕТ ГАЛИНА РОМАНІВНА

*Верховний Суд,
суддя Великої Палати, доктор юридичних наук, доцент*

МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ФОРМУВАННЯ ДОСТАТНЬОЇ СУКУПНОСТІ ДОКАЗІВ: НОРМАТИВНЕ ЗАКРІПЛЕННЯ У КПК УКРАЇНИ І ЗАСТОСУВАННЯ У ПРАКТИЦІ ВЕРХОВНОГО СУДУ

У практиці Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) сформовано систему міжнародних стандартів доказування, у тому числі й стандартів формування достатньої сукупності доказів. Водночас, вітчизняний кримінальний процесуальний закон не оперує терміном «стандарт доказування», хоча в частині їх закріплення норми КПК України значною мірою узгоджуються з правовими позиціями, напрацьованими ЄСПЛ. У практиці національних судів термін «стандарт доказування» використовується, як правило, в контексті застосування ними стандарту доказування «поза розумним сумнівом». Наведене зумовлює необхідність звернення до дослідження норм вітчизняного кримінального процесуального закону в частині закріплення міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів та їх застосування у практиці національних судів, зокрема Верховного Суду (далі – ВС).

По-перше, з позиції ЄСПЛ, оцінка доказів з точки зору їх достатності є обов'язком національних судів (§ 68 рішення від 06.12.1988 р. у справі «Barberà, Messegué and Jabardo v. Spain») [1]. У вітчизняному кримінальному процесі відповідний обов'язок національних судів ґрунтується на ч. 1 ст. 94 КПК України. При цьому законодавцем він покладається лише на суди першої та апеляційної інстанцій і, з урахуванням ч. 1 ст. 433 КПК України, не поширюється на суд касаційної інстанції.

Звертаючи увагу на цю обставину, ВС зазначає, що у цьому провадженні, за умови підтвердження порушення права на захист під час впізнання, сукупність доказів, представлена стороною обвинувачення, має отримати оцінку суду з точки зору їх достатності для доведеності винуватості ОСОБА_1 в інкримінованому йому кримінальному правопорушенні, а докази, що входять у сукупність, і з точки зору їх достовірності. З огляду на зміст ч. 1 ст. 433 КПК України вирішення таких питань знаходиться поза межами компетенції суду касаційної інстанції (постанова від 26.02.2020 р. у справі № 759/358/18) [2].

По-друге, ЄСПЛ вказує на неприпустимість обґрунтування судового рішення, яким встановлюється винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, на основі єдиного доказу

(§ 66 рішення від 30.04.2015 р. у справі «Яременко проти України (№ 2)») [3]. Вітчизняний кримінальний процесуальний закон прямо не закріплює такої вимоги, водночас вона значною мірою ґрунтується на покладеному ч. 1 ст. 94 КПК України на суд обов'язку оцінити з точки зору достатності саме сукупність зібраних доказів і на закріпленому ч. 3 ст. 370 КПК України визначенні поняття обґрунтованого судового рішення.

Обґрунтування судами першої та апеляційної інстанцій обвинувального вироку на основі єдиного доказу у практиці ВС визнається істотним порушенням вимог кримінального процесуального закону, що призводить до його скасування та закриття кримінального провадження на підставі п. 3 ч. 1 ст. 284 КПК України (постанова від 29.03.2018 р. у справі № 459/2045/15-к) [4].

По-третє, на думку ЄСПЛ, використовувані національними судами для ухвалення судового рішення докази повинні перебувати у тісному логічному взаємозв'язку (§§ 68 – 83 рішення від 26.03.1996 р. у справі «Doorson v. the Netherlands») [5]. Наведений стандарт формування достатньої сукупності доказів впливає зі змісту ч. 1 ст. 94 КПК України і передбачає таке їх співвідношення, за якого кожен доказ, який входить у сукупність, узгоджується з іншими доказами, підтверджується ними доказами і не містить суперечностей та неузгодженостей з ними [6, с. 345].

Виключення доказу внаслідок визнання його неналежним, недопустимим або недостовірним призводить до необхідності здійснення не лише повторної оцінки сукупності наявних доказів з точки зору їх взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення, але й їх оцінки з точки зору належності, допустимості та достовірності, що передує їй. Як наголошує суддя А.П. Бущенко в окремій думці до постанови ВС від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к, відповідно до принципу оцінки доказів на основі їх взаємозв'язку, що відображений у ч. 2 ст. 94 КПК України, виключення будь-якого – особливо, вирішального, – доказу із «сукупності» доказів впливає не тільки на «достатність» решти доказів, але може вплинути також і на «належність», «допустимість» та «достовірність» всіх чи певних доказів у справі [7].

По-четверте, ЄСПЛ звертає увагу на те, що взаємозв'язок доказів повинен носити об'єктивний характер (§ 79 рішення від 12.06.2008 р. у справі «Яременко проти України») [8]. Зазначений стандарт формування достатньої сукупності доказів нормами вітчизняного кримінального процесуального закону прямо не передбачений, хоча, виходячи з покладених на суд у ч. 6 ст. 22, ч. 1 ст. 94 і ч. 3 ст. 370 КПК України обов'язків, він зобов'язаний покласти в основу судового рішення достатню сукупність доказів, які перебувають в об'єктивному взаємозв'язку.

З урахуванням ч. 2 ст. 94 КПК України, жоден доказ не має наперед встановленої сили. Недотримання судом цієї норми свідчить про його упередженість, внаслідок якої сукупність доказів, покладена в основу судового рішення, втрачає об'єктивний характер [6, с. 345]. На обов'язок судів дотримуватися вимог ч. 2 ст. 94 КПК України звертає увагу ВС, який, надаючи у постанові від 21.06.2018 р. у справі № 349/651/16-к

оцінку порушенням вимог кримінального процесуального закону, допущеним судом апеляційної інстанції, вказав, що судом не дотримано вимог ст. 94 КПК України та допущено явну упередженість, оскільки критично оцінюючи показання свідка ОСОБА_5 з тих підстав, що вона є дружиною обвинуваченого, суд взяв до уваги показання свідка ОСОБА_6, яка є дружиною потерпілого [9].

По-п'яте, з точки зору ЄСПЛ, сукупність доказів повинна характеризуватися ієрархічною побудовою (§ 66 рішення від 30.04.2015 р. у справі «Яременко проти України (№ 2)») [3]. Вітчизняний кримінальний процесуальний закон не містить вказівок на ієрархічність доказів, хоча національні суди використовують термін «ключовий доказ» і звертаються як до визначення такого доказу у конкретній справі, так і до встановлення його впливу на достатність доказів [6, с. 345]. Так, ВС вказує, що посилання у вирокі та ухвалі на недопустимий доказ – протокол про результати аудіо-, відеоконтролю особи від 22.06.2015 р. і, як наслідок, виключення його із доказової бази жодним чином не впливає на правильність висновків судових інстанцій про вчинення ОСОБА_2 розбійного нападу на потерпілу ОСОБА_5 за наявності сукупності інших належних, допустимих та достовірних доказів його вини у вчиненні зазначеного злочину, розглянутих й оцінених судом. Доказ, який підлягає виключенню, не є прямим і ключовим у сукупності доказів, що підтверджують винуватість ОСОБА_2, а тому його виключення не створює передбачених ст. 412 КПК України підстав для скасування судового рішення (постанова від 07.05.2019 р. у справі № 654/3305/15-к) [10]. Водночас, застосування наведеного стандарту формування достатньої сукупності доказів повинно чітко узгоджуватися з нормою ч. 2 ст. 94 КПК України.

Таким чином, напрацьовані у практиці ЄСПЛ міжнародні стандарти формування достатньої сукупності доказів знайшли пряме закріплення у нормах КПК України або опосередковано впливають з їх змісту та, з урахуванням цього, широко застосовуються у судовій практиці. Наведені аспекти не вичерпують проблематику нормативного закріплення міжнародних стандартів формування достатньої сукупності доказів у вітчизняному кримінальному процесуальному законі та їх застосування у практиці національних судів, у зв'язку з чим вона підлягає подальшому поглибленому дослідженню, спрямованому, у першу чергу, на визначення напрямів удосконалення норм КПК України і сформованих у судовій практиці підходів у цій частині з урахуванням вказаних стандартів доказування, напрацьованих у практиці ЄСПЛ.

Список використаної літератури:

1. Case of Barberà, Messegue and Jabardo v. Spain: Judgment of the ECHR from 06 December 1988. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57429>
2. Постанова ВС від 26.02.2020 р. у справі № 759/358/18 (провадження № 51-3984км19). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/87985435>.
3. Справа «Яременко проти України (№ 2)»: рішення ЄСПЛ від 30.04.2015 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_a75.

4. Постанова ВС від 29.03.2018 р. у справі № 459/2045/15-к (провадження № 51-769км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73189758>.
5. Case of Doorson v. the Netherlands: Judgment of the ECHR from 26 March 1996. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/fre?i=001-57972>.
6. Крет Г.Р. Міжнародні стандарти доказування у кримінальному процесі України: теоретико-правові та практичні основи: монографія. Калуж: Петраш К.Т., 2020. 452 с.
7. Окрема думка судді Бущенко А.П. до постанови ВС від 05.06.2018 р. у справі № 360/1378/16-к (провадження № 51-2329км18). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/74777453>.
8. Справа «Яременко проти України»: рішення ЄСПЛ від 12.06.2008 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_405.
9. Постанова ВС від 21.06.2018 р. у справі № 349/651/16-к (провадження № 51-5578км18). URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/74963614>.
10. Постанова ВС від 07.05.2019 р. у справі № 654/3305/15-к (провадження № 51-3221км18). URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/81722323>.

Ключові слова: доказування, стандарти доказування, міжнародні стандарти доказування, достатність доказів, стандарти формування достатньої сукупності доказів.

Ключевые слова: доказывание, стандарты доказывания, международные стандарты доказывания, достаточность доказательств, стандарты формирования достаточной совокупности доказательств.

Key words: proof, standards of proof, international standards of proof, sufficiency of evidence, standards for the formation of a sufficient set of evidence.

АЛЕНІН ЮРІЙ ПАВЛОВИЧ

*Національний університет «Одеська юридична академія»,
професор кафедри кримінального процесу,
детективної та оперативно-розшукової діяльності,
доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України*

ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ СТАДІЇ ПОЧАТКУ (ПОРУШЕННЯ) КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

У діяльності правоохоронних органів України одним з найбільш складних було і є питання диференційованого підходу до вирішення заяв і повідомлень про кримінальні правопорушення. Складність цього питання полягає в тому, що загальна кількість відповідних звернень з боку громадян та юридичних осіб щороку збільшується, а механізм їх перевірки і досі недостатньо врегульований засобами кримінального процесуального законодавства. Проте чітка правова регламентація процесуальної діяльності саме на першому етапі досудового провадження є передумовою законності, обґрунтованості подальшого розслідування та судового розгляду справи, тобто однією з гарантій ефективного виконання завдань кримінального судочинства (ст.2 КПК).